

СУЧАСНИЙ УРОК. ЯКИМ ВІН МАЄ БУТИ?

Ніна БУРИНСЬКА, доктор педагогічних наук, професор, головний науковий співробітник Інституту педагогіки НАПН України

Учителі постійно дбають про те, як зацікавити учнів своїм предметом; як засобами навчального предмета розвивати в учнів важливі людські якості: працьовитість, допитливість, дисциплінованість, наполегливість в оволодінні знаннями. Це вкрай необхідно для того, щоб навчати будь-якого предмета кожного з учнів. Отже, вчитель знову і знову замислюється над тим, як удосконалити навчально-виховний процес, зробити кожний урок сучасним та ефективним.

Вивчення практики засвідчує, що в наш час учителі будують свої уроки дещо сміливіше, своєрідніше, дедалі частіше відмовляючись від колись жорсткої послідовності етапів традиційного уроку: перевірка домашнього завдання, пояснення нового матеріалу, закріплення вивченого на уроці й завдання додому. Дедалі більшого значення набуває організація на уроці самостійної пізнавальної діяльності учнів, робота з розвитку компетентностей. З'являються й нові підходи до контролю навчальних досягнень тощо. Якщо до цього додати, що наше суспільство висуває до сучасної школи складні й різноманітні вимоги, то стає зрозуміло, що будь-який шкільний урок потребує постійного вдосконалення.

Так, наприклад, перевірка домашнього завдання, безперечно, – справа важлива, і відкидати її контролюючу функцію не можна. Але головнішим на уроці є *актуалізація знань учнів*, аби підготувати їх до сприймання нового навчального матеріалу, закласти фундамент для міцного й глибокого засвоєння конкретного питання, що розглядатиметься на уроці. Без цього неможливо зробити урок ефективним. Саме тому, наприклад, перевірки домашнього завдання як самостійної структурної одиниці уроку дедалі частіше немає. Вона може здійснюватися не на початку, а й у кінці уроку, під час закріплення.

Проте місце перевірки домашнього завдання – це не єдина ознака, що дає змогу вдосконалити структуру уроку.

Основна й найважливіша частина уроку – пояснення нового матеріалу – висуває до вчителя дуже складне завдання: *забезпечити засвоєння учнями нових знань на уроці*. Ось тут і починаються роздуми: як це зробити? Які форми і методи навчання обрати, щоб урок був ефективним? Як встигнути, наприклад на уроці хімії, і пояснити новий матеріал, і продемонструва-

ти досліди, і виконати лабораторну роботу з учнями чи, може, розв'язати задачу і закріпити вивчене? Ось чому деякі вчителі вважають, що найважливішою рисою сучасного уроку є його високий темп.

Проте, як засвідчує відвідування уроків, це не зовсім так. Наведу приклад відвідування уроків хімії в одного з прихильників такого підходу, вчителя досвідченого, який блискуче володіє своїм предметом, хімічним експериментом і технічними засобами навчання. Але калейдоскоп різних прийомів і форм навчальної діяльності, що використовувався на цьому уроці, справив негативне враження. Відчувалося, що учням не вистачає часу подумати, осмислити весь потік інформації, виокремити найголовніші або найскладніші питання, на які слід було б звернути увагу під час опрацювання матеріалу за підручником вдома.

Перевірна самостійна робота, що проводилася на наступному уроці, підтвердила такі побоювання: багато хто з учнів виявив низький рівень засвоєння матеріалу, вивченого напередодні.

Схарактеризувати таку ситуацію можна словами В. О. Сухомлинського: «*Зрозуміти* – це ще не означає *знати*, розуміння – ще не знання. Для того щоб були твердими знання, необхідне осмислення.

Що означає осмислювання? Учень замислюється над тим, що він сприйняв, перевіряє, наскільки правильно він зрозумів матеріал, намагається застосовувати набуті знання на практиці»¹.

Отже, не високий темп уроку й безкінечна різноманітність прийомів, форм і методів навчання роблять урок ефективним, сучасним.

Останнім часом набуває поширення серед учителів планування уроків вивчення нового матеріалу з конкретної теми серіями, у певній системі. Спочатку планується урок первинного вивчення нового матеріалу. Він має бути особливим у тому сенсі, що тут необхідна особлива ясність. Тому великого значення набуває *ефективність самостійної розумової праці учнів*.

В. О. Сухомлинський закликав учителя, щоб він намагався під час вивчення нового матеріалу побачити результат розумової праці кожного учня, оскільки вважав, що тільки вчитель, який пильно стежить за роботою всього класу, чітко вловлює найменше нерозуміння, утруднен-

¹ Сухомлинський В. О. Сто порад учителю / вибр. тв. в 5 т. – Т. 2. – К.: Рад. шк., 1976. – С. 452.

ня учня, може надати йому своєчасну й дієву допомогу. *Високий професійний такт, висока зацікавленість в успіхах кожного зі своїх вихованців – обов'язкова умова ефективного проведеного уроку.*

Іншою не менш важливою умовою підвищення ефективності уроків є *багаторазове пророблення з учнями даної теми на кількох заняттях, об'єднаних логікою досягнення навчально-виховної мети, вмiле поєднання уроків різних типів.* Так, на вступному занятті вчитель пояснює зміст теми в цілому. Урок проводиться у формі лекції або розповіді вчителя. Увага приділяється поясненню найголовнішого у змісті навчального матеріалу. При цьому за допомогою різних прийомів стимулюється ще й інтерес учнів до інформації, що їм повідомляється.

Далі за вступним заняттям можна провести кілька уроків-семінірів для докладнішого роз'яснення та відпрацювання матеріалу, як це започаткував колись М. П. Гузик. Кількість таких уроків-семінірів коливатиметься залежно від складності та обсягу вивчуваної теми. На таких уроках *учні самостійно, користуючись підручником, можуть вивчати якийсь матеріал або закріплювати набуті знання й уміння.*

На завершення вивчення теми проводиться заліковий урок у формі узагальнювально-повторювального заняття, на якому також перевіряється рівень засвоєння учнями навчального матеріалу з даної теми в цілому.

Такий підхід до планування й проведення уроків уможливорює реалізацію *принципу багаторазового повторення вивченого і поєднання здобутих знань з раніше засвоєним матеріалом.*

Можливі й інші підходи до побудови системи уроків, проте тоді залишається важливим забезпечення достатнього пророблення з учнями в процесі самостійної роботи з підручником матеріалу, що вивчається. Отже, *сучасний урок характеризується гнучкістю й варіативністю структури; своїм системним характером, що забезпечує послідовне розв'язування навчально-виховних завдань; чіткою організацією навчальної діяльності учнів; свідомою робочою дисципліною; глибокою, не формальною системою контролю за рівнем знань й умінь учнів; різноманітністю організаційних форм, методичних засобів і прийомів.*

Отже, ми знову і знову помічаємо, що ефективність уроку багато в чому залежить від умінь вчителя організувати самостійну навчальну діяльність учнів безпосередньо на уроці. Тому вважаю за необхідне нагадати деякі загальні дидактичні вимоги до організації самостійної роботи учнів з підручником під час уроку.

1. Передусім суттєве значення має *правильний вибір навчального матеріалу (теми) для самостійного вивчення школярами на уроці,* оскільки не будь-яке питання учні можуть засвоїти самостійно, без попереднього пояснення вчителя. Особливої уваги потребує організація роботи учнів з текстом підручника, що висвітлює складні теоретичні питання.

2. Організуючи на уроці самостійну роботу з підручником, треба проводити *вступну бесіду,* під час якої звертати увагу учнів на найголовніші питання нового матеріалу і визначати послідовність дій.

3. Самостійна робота кожного учня має бути в полі зору вчителя. Безперечно, це важке завдання. Але можна організувати *диференційовану роботу з підручником.* Учні, які добре встигають з даного предмета, можуть виконувати роль консультантів у групах з 3 – 4 учнів. Цим самим створюється на уроці атмосфера загальної зацікавленості в успішному засвоєнні знань, взаємодопомоги й відповідальності школярів за якість навчання.

4. Робота з підручником не повинна тривати весь урок. Вона має поєднуватися з іншими формами, прийомами і методами навчання. Обов'язково потрібно передбачати час на перевірку якості самостійного засвоєння матеріалу за підручником.

5. Важливо домагатися того, щоб учні під час роботи з підручником вчилися самостійно виділяти головне в тексті, складати план прочитаного, аргументувати найважливіші положення, робити порівняння, узагальнення й висновки, аналізувати малюнки, схеми, діаграми, таблиці тощо. Якщо це, наприклад, самостійна робота з підручником хімії, то й складати рівняння хімічних реакцій.

Окрім того, вчителі використовують ще одну форму роботи з підручником, організуючи так званий *навчальний контроль знань школярів.* Під час усної перевірки знань вчитель ставить запитання до класу і не поспішає, не підганяє учнів, а дає 2 – 3 хв на обдумування. Якщо хтось з учнів захотів ще раз подивитись у підручник, спробувати знайти відповідь на запропоноване запитання, будь ласка, нехай відкриває підручник, прочитає, згадає, що вивчалось. На цьому етапі уроку досвідчений учитель ніколи не буде звинувачувати свого учня в незнанні. Він намагатиметься створювати умови для того, щоб учень захотів пізнати, вивчити чи поглибити, закріпити свої знання.

Обов'язок кожного вчителя – постійно вдосконалювати свої уроки, щоб вони були сучасними й ефективними, знаходити резерви поліпшення якості навчання, виховання й розвитку учнів.